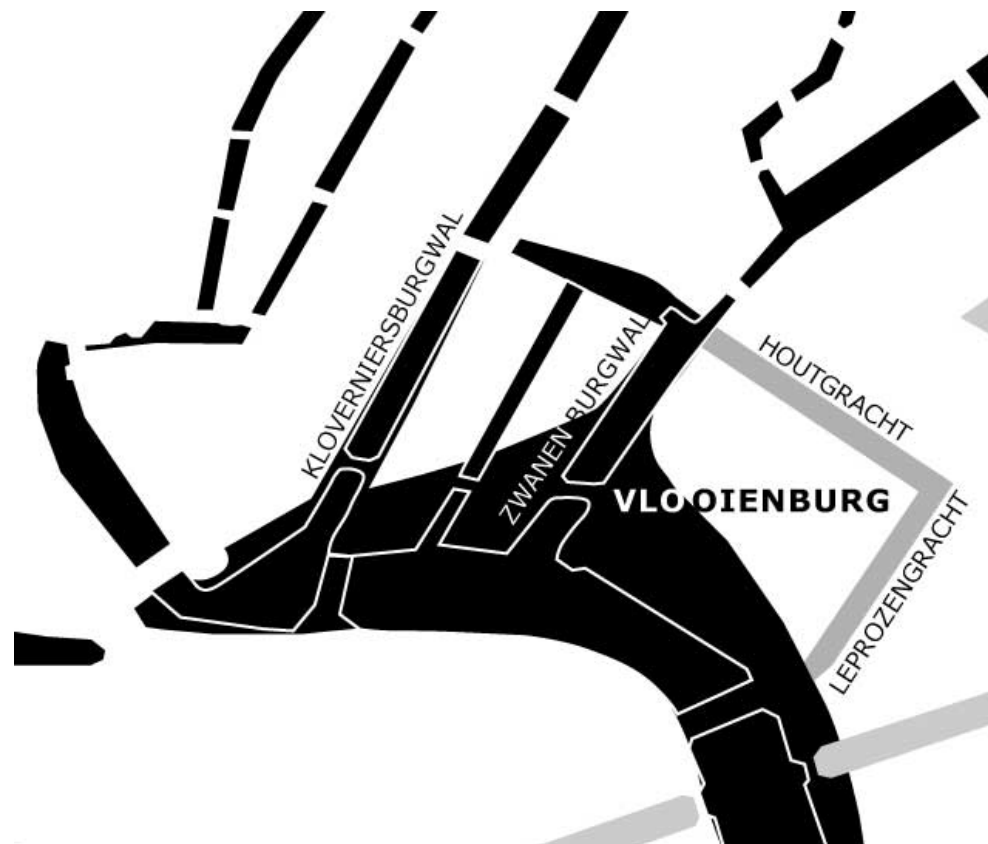

Vlooienburg & Zwanenburg

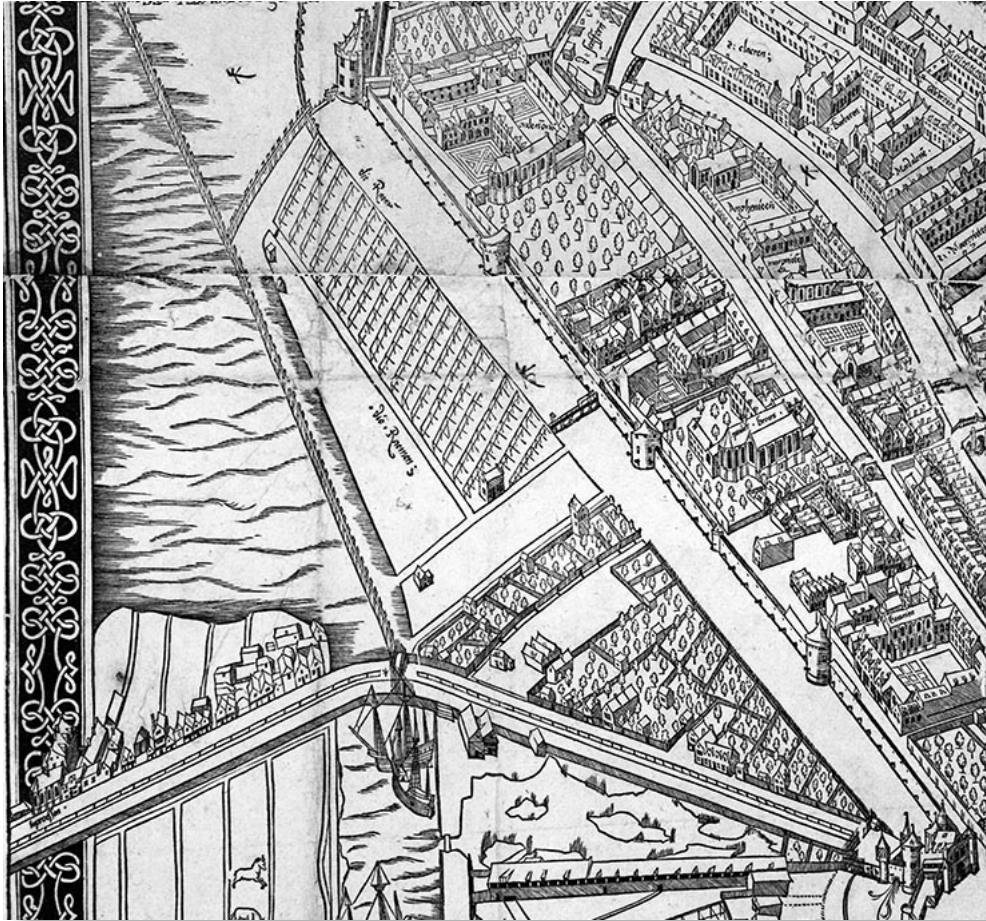
Vn de nasleep van de Tweede Uitleg werd tegenover de kunstmatige eilanden Rapenburg, Marken en Uilenburg (1593) aan de andere zijde van de Sint Antoniesdijk door vergraven en plempen nog eens twee eilanden ingericht: Vloonburgh en Swanenburgh. Een tak van de Amstel die kort voor de stadgrens naar het IJ afboog – maar al eeuwen afgedamd werd door de Sint Antoniesdijk – werd bij de stadsuitbreiding van 1593 vergraven tot Zwanenburgwal en Oudeschans, waarbij tevens pittige correcties op de rivierbedding werden uitgevoerd. Dat leverde de twee eilanden op zoals op het kaartje rechts. De bedoeling was om op Vloonburgh rondom houttuinen te vestigen met luxe woningen daarbinnen en aan twee elkaar kruisende

straten. Vloonburgh werd een eiland door het graven van de Houtgracht en de Leprozengracht. Op Zwanenburg, stonden al lange tijd de lakenramen opgesteld. Hier lagen lakenweverijen, werd de wol gewassen, geeraard en gesponnen, om er een lakense stof van te

Boven: Binnendijks (Amstelzijde) wordt nieuwe bouwgrond gecreëerd door aanplemping van een deel van de Amstelbedding, daar waar die toch al heel ondiep was.

Links: Omstreeks 1560 maakte Jacob van Deventer, in opdracht van landsheer Philips II, een kaart van o.a. Amsterdam. De Kloveniersburgwal vormde toen nog de zuidoostelijke stadsgrens en de Amstel splitste kort daarvoor zijn laatste delta-arm af, wat een omvangrijke watervlakte opleverde.

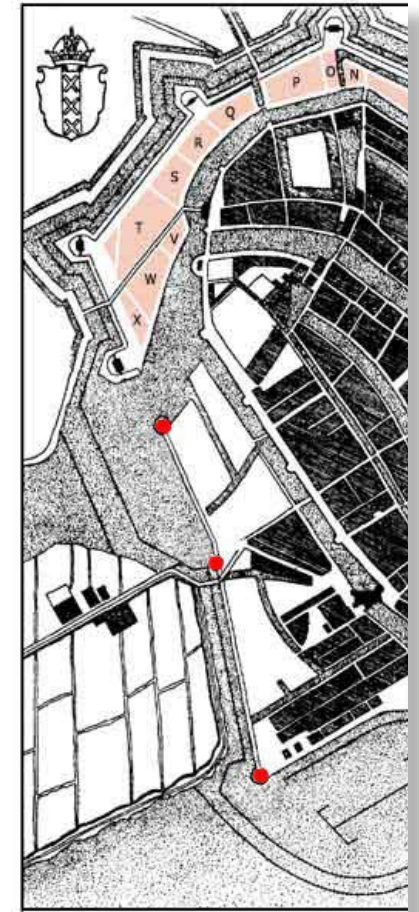
kunnen weven, die na het vollen en verven op houten raamwerken (de zgn. lakenramen) werd gespannen om te drogen en op te rek-

Boven: Op dit detail uit de vogelvluchtkaart van Cornelis Anthonisz (1544) de Amsteloever ter plekke. Midden boven de muurtoren Swijgh Utrecht. Op Swanenburgh staan nog de lakenramen en de Groenburgwal en Raamgracht (Verwersgracht) zijn nog niet gegraven. Aan de St. Anthoniesdijk is het Leprozenhuis zichtbaar, waarvoor het kader is onderbroken.

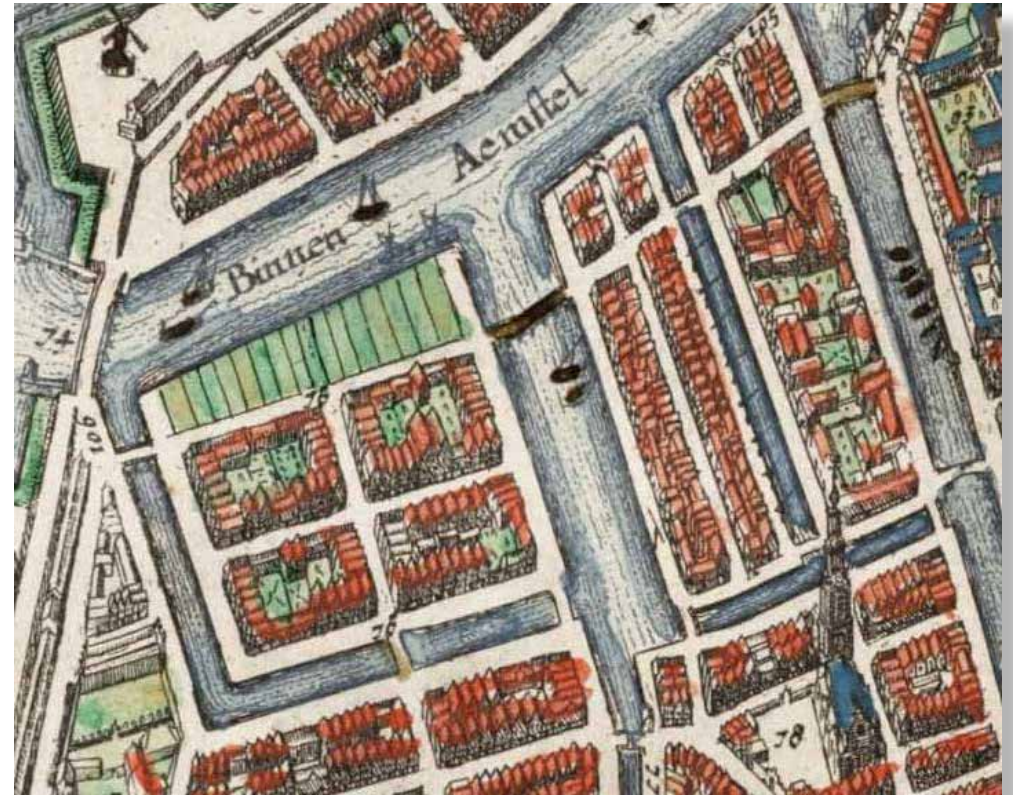
Rechts: Reconstructie versterkingen Lastage en Zwanenburg. Van onder naar boven de Montelbaenstoren, het blokhuis op de dijk en fort Swanenburgh.

ken. De namen Raamgracht, de in 1537 gegraven Raamsloot bij het Rusland, en de Verwersstraat (1593) herinneren aan die activiteiten. Het eiland, de 'Nieuwe Stad', zou voor de lakenververijen ingericht worden, waartoe over de lengte een sloot tot gracht vergraven werd, nu de Groenburgwal, en dwars daarop de Raamgracht. De laatste liep in het verlengde van de Houtgracht aan de andere kant van de Zwanenburgwal. Het kaartje op p.2 zou de situatie duidelijk kunnen maken. De Houtgracht was dus door het oude land tussen

de Sint Anthoniesdijk en de Amstel gegraven, waar al sinds de veertiende eeuw het Leprozenhuis voor besmettelijke zieken gevestigd was. Dit gasthuis – eigenlijk het Sint Anthonius- of ook wel Sint Nicolaasgasthuis – stond tot eind zestiende eeuw nog veilig buiten de stadsmuur maar kwam door de stadsuitbreiding van 1593 daarbinnen te liggen. Er werd een nieuwe poort op de Sint Anthoniesdijk gebouwd (zie afbeelding hieronder). Op de plek van het Leprozenhuis bevindt zich nu het Mr. Visserplein. U ziet, het was vroeger ook al een verdoemde plek. De plannen om de Amsteloever geschikt te maken voor bewoning stammen uit 1585. In 1590 begon men met ophogen en bouwrijp maken en in 1602 werden de eerste erven verkocht. Het rechthoekige eiland werd

doorsneden door twee kruisende straten, de Korte en Lange Houtstraat. De kopers van de erven aan de buitenrand, aan het water, werden geacht in de houthandel werkzaam te zijn. Zij dienden een strook land van 20 meter breed onbebouwd te laten voor een straat en een aan het water grenzende houttuin, die ze wel zelf in gebruik konden nemen. Dat leverde een plattegrond op zoals hieronder te zien is. In 1626 werden de houttuinen aan de Amstel nog eens verbreed ten koste van de rivierbedding wat een plattegrond opleverde zoals rechtsboven te zien is. Waar die naam Vlooienburg vandaan komt is niemand duidelijk; de oorspronkelijke naam Vloomburgh

zou ‘vloedborg’ betekenen, de beschermende kade tegen de buiten zijn oevers tredende Amstel. De naam Vlooienburg duikt voor ‘t eerst in 1609 op. Zwanenburg komt van Fort Swanenburgh (zie reconstructie p.3). Dat kreeg zijn naam waarschijnlijk van de zwanenhokken aan zijn voet.

Boven: Dezelfde situatie op de kaart van Blaeu uit 1642. Er is een hele strook van de Amstel aangeplempt, die op Zwanenburg zelfs al bebouwd is.

Links: Het nieuwe eiland Vlooienburg in 1625, volgens de vogelvluchtkaart van Balthasar Florisz van Berkenrode. Links boven de Blaeuwe Brugh, rechts Swanenburgh en helemaal onder nog net de St. Antoniesdijk. Het Leprozenhuis herbergt geen lepralijders meer maar proveniers, die ‘t er nog eeuwen zullen uithouden. Op de kaart zijn de houttuinen rondom het eiland zichtbaar.

Boven: Sefardische bruiloft in de Amsterdamse openlucht - 1637

Rechts: Vlooienburg gezien over de Amstel met op de voorgrond de paalversper-
ringen en daarachter de Blauwbrug. De houtwallen aan de Amstel zijn al
bebouwd. De bouwvoorschriften eisten een uniforme gevelrij aan de Amstel.
Dat de gevelrij op deze tekening nog niet gesloten is komt door de weerzin
tegen de hoge bouweisen van de vroedschap. Enkele eigenaars zagen zich
zelfs gedwongen hun grondstuk te verkopen omdat de kosten te hoog werden.

Eind zestiende, begin zeventiende eeuw kwamen duizenden Portu-
gese joden (Sefardiem) naar Amsterdam omdat door heel Europa
bekend was geworden dat de jonge Republiek zich met succes tegen
de Spaanse landsheer verzette en joden in de Nederlanden veilig
leken te wonen. In 1597 legde de eerste (Portugese) jood de poor-
terseed af en in 1650 maakten de joden al bijna 5% van de totale
bevolking uit. Zij streken in groten getale in deze nieuwbouwuurt
neer. Vanaf 1618 werden eerst nog synagogen in woonhuizen inge-
richt, maar na een fusie van enkele kleinere ontstond in 1639 aan
de Houtgracht de synagoge Talmoed Tora die tot 1675 dienst deed.
In deze synagoge hervonden de maranen – komende uit hun mo-
hammedaanse omgeving en later christelijk gedoopt – het joden-
dom van hun voorouders, wat met grote troebelen gepaard ging.
Hier klonk bijvoorbeeld de banvloek over Baruch Spinoza. In 1675
werd de grote Portugese synagoge aan de Muiderstraat ingewijd.

Midden zeventiende eeuw verplaatsten de houtactiviteiten zich alweer naar elders (Prinseneiland, Haarlemmer en Joden Houttuinen) en vanaf 1657 spanden de eigenaars van de erven aan de Amstel zich in om de houttuinen te mogen bebouwen. In 1660 ging de stad daarmee akkoord maar moest de straat eerst verbreed worden tot 10 meter en om voldoende bouwruimte aan het water te hebben zou er nog een strook land extra aangeplempt worden. Bovendien kwam het onderhoud en verbeteren van de kades voor rekening van de eigenaars. Dat moesten zij allemaal zelf betalen, maar daar gingen ze graag mee akkoord. De straat kreeg de naam *De Straat* en kwam uit bij de brug naar de Swanenburgerstraat. Later werd deze laatste straat herdoopt in Staalstraat, waarna *De Straat Zwa-*

nenburgerstraat werd (afbeelding links). Vanwege de vergroting van Vlooienburg werkte Balthasar Florisz zijn kaart in die periode bij met het op p.4 (re) zichtbare resultaat. De overige houttuinen gingen in eigendom over aan de gemeente die daarmee ook verantwoordelijk werd voor het onderhoud van de kades. Aan de Amstelzide moesten de huizen gebouwd worden volgens bepaalde voorschriften, die reeds vastgesteld waren bij de hernieuwde uitgifte van de erven (zie afbeelding omslag).

Toen door de grote stadsuitbreiding vanaf 1663 de kapitaalkrachtigere bewoners van Vlooienburg naar de nieuwe grachten (Nieuwe Herengracht, enz.) verhuisden kwam ruimte beschikbaar voor nieuwe bewoners. Die werd dankbaar ingenomen door, wegens de po-

Boven: Beide synagogen omstreeks 1730. Links de Portugese synagoge die in 1675 ingewijd werd, rechts de Hoogduitse synagoge van 1671.

Links: De Zwanenburgerstraat, gezien in de richting van de Zwanenburgwal. Het laatste gebouw links is het Diaconieweeshuis.

groms in Oost-Europa, uitgeweken Duitse, Poolse en Russische joden (Asjkenaziem), die behalve op Vlooienburg ook op Uilenburg en Marken neerstreken. Deze eilanden met de daar tussenin liggende Jodenbreestraat (= St. Anthonisdijk) vormen de lokatie

die we later “Jodenbuurt” zijn gaan noemen. In 1635 ontstond de eerste “Hoogduitse” gemeente die in het woonhuis van Ansjel Rood op Vlooienburg een synagoge inrichtte, met twee van de Portugezen geleende wetsrollen. Een half jaar later huurden zij een kleine ruimte in een slop. In 1648 bouwden zij een synagoge aan de Houtgracht en was de

gemeenschap al tweemaal zo groot als de Portugeze. De Hoogduitse synagoge in de Nieuwe Amstelstraat werd in 1671 ingewijd. Ook na het gereedkomen van die “grote sjoel” bleven kleine synagogen actief, een enkele zelfs tot in de twintigste eeuw. Het was helemaal niet de opzet van de vroedschap om de toestromende joden

in een getto onder te brengen. Het was meer de combinatie van onmiddellijk beschikbare huisvesting en de wens van de immigranten om onder soort- en geloofsgenoten te wonen. Er werden in Holland geen bijzondere kentekenen geëist, zoals elders in Europa (merkteken, speciale hoed, baard) en in 1619 door de Staten van Holland zelfs verboden. Als ze dat toch deden was dat uit vrije wil en soms alleen de eerste tijd (zie afb. p.7).

Ondanks dat ze welkom waren bleef werk een probleem, zolang ze van deelname aan de gilden uitgesloten bleven (tot 1796). De armoede was dan ook schrijnend onder zowel Portugeze als Hoogduitse joden. Bij de start van de Bataafse republiek woonden er in Amsterdam al 18.000 Hoogduitse joden, zonder dat de Portugeze Gemeente noemenswaardig gegroeid was. Die woonden natuurlijk niet allemaal in de Jodenbuurt; de nieuwbouwwijken oefenden op de meer succesvolle grote aantrekkingskracht uit. Er bleven ook altijd wel wat christenen op Vlooienburg wonen, maar het percentage werd steeds geringer.

Li.bov: Joodse wandelaars, tekening van Rembrandt.

Boven: Door het verbod lid te worden van de gilden bleef de joodse bewoners niet veel meer over dan de handel, zoals deze straathandelaar.

Links: De Vleeshal van de Portugezen aan de Houtgracht. Deze en andere inrichtingen maakten het de joden mogelijk hun spijswetten na te leven.

Boven: Naarderveer; aanlegplaats trekschuit Leprozensgracht, hoek Amstel
Onder: Dezelfde brug van de andere kant gezien maar dan honderd jaar later.
Rechts: Gereformeerd Diaconieweeshuis, betrokken in 1657, prent van 1840

De ets van Reinier Nooms Zeeman (linksboven) uit begin zeventiende eeuw laat de plek zien aan de oprit van de Blauwbrug (rechts nog net te zien) waar de trekschuit naar Muiden en Naarden zijn vertrekpunt had. Aan de linkerkant de houttuinen van Vlooienburg. In de verte de bebouwing tussen Lazarussteeg en Rapenburgerstraat, die na afbraak het Mr. Visserplein opleverde. De gracht waar we in de lengterichting over uitzien is de Leprozensgracht, de brug op de voorgrond is de Muiderbrug. Linksonder dezelfde

Muiderbrug van de andere kant gezien maar dan een eeuw later. De houttuinen zijn intussen bebouwd. Een markant gebouw op Vlooienburg was het in 1657 gebouwde Diaconieweeshuis (boven). Het werd in 1888 afgebroken en in 1889 vervangen door een nieuwbouw (afb. p.9). Dat nieuwe gebouw werd kleiner waardoor er ruimte ontstond voor een straat

langs Amstel en Zwanenburgwal. Na vertrek van de wezen stond het gebouw bekend als Amstel 1 en had diverse bestemmingen, tot het voor de bouw van de Stopera afgebroken werd.

De katholieken, die van 1578 tot 1796 alleen in gecamoufleerde kerken diensten mochten houden, kochten daartoe in 1649 aan de Jodenbreestraat het huis “Mozes”, in 1682 gevolgd door het daarnaast liggende pand “Aäron”. Toen men echter beide panden sloopte om te vervangen door een serieus kerkgebouw greep de overheid in en verbood de in gebruikname. Neemt niet weg dat de katholieken 150 jaar later

Re.Bov: Houtgracht in 1860

Boven: Nieuwbouw Diaconieweeshuis: Amstel 1
Rechts: De Mozes en Aäronkerk, gewijd in 1841

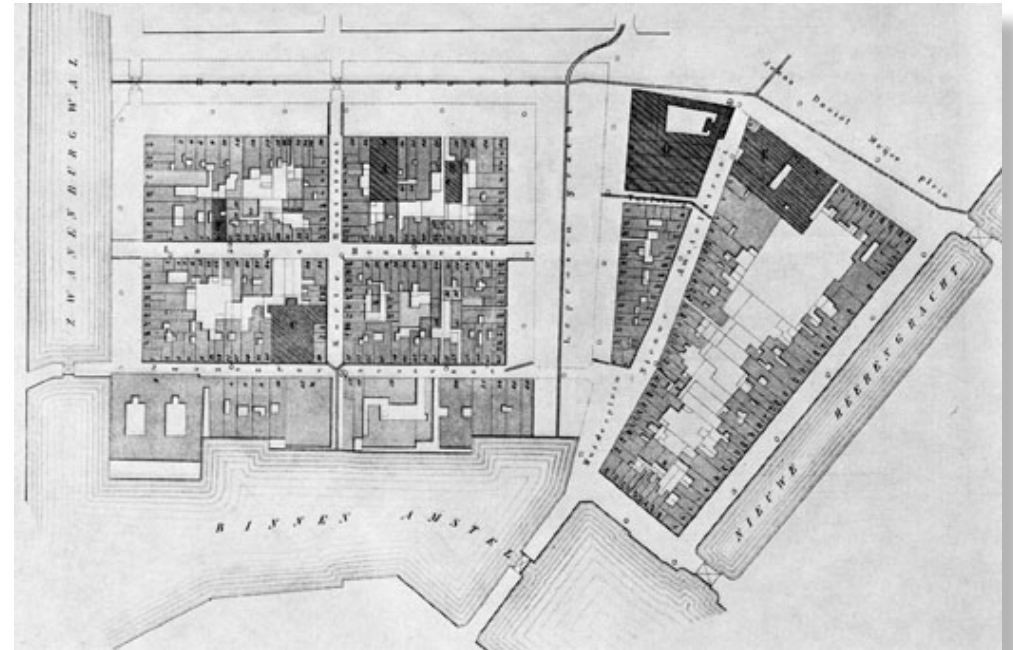
het hele complex huizen tot aan de Houtgracht blijken te bezitten en tussen 1837 en '41 vervangen door een kerk naar een ontwerp van Tilleman François Suys, gewijd aan de H. Anthonius van Padua maar in Amsterdam beter bekend onder de naam “Mozes en Aäron-kerk” (zie foto p.9). De afbeelding laat de kerk zien over de Leprozensgracht, op een moment tussen 1841 (kerkwijding) en 1882, toen die gracht gedempt wordt. Let op hoeveel lager de kade op het eiland (links) is.

Ook de Engelse “Brownisten”, verdreven uit hun eigen land, kerken een tijdje op Vlooienburg tot hun kerkschuur in brand vloog en ze elders een plek zochten. De restanten van het gebouw waren voor de joden goed genoeg om er nog een synagoge in te vestigen.

De achttiende eeuw is voor heel Amsterdam een eeuw van economische teruggang. Voor de joodse stadgenoten is dat dubbel zo erg omdat allereerste beperkingen, waar in de gouden eeuw soepel mee omgesprongen was, opnieuw aangescherpt werden. De buurt verarmde ernstig wat de overgebleven christenen er verder uit verjaagde zodat het op 't laatst een smerig getto leek. Ook na de Franse overheersing, die toch een einde had

gemaakt aan alle gilden en beperkingen voor de joden bracht de negentiende eeuw weinig verbetering. Het koninkrijk heeft het die hele eeuw nog moeilijk gehad en pas het op gang komen van de geldstromen uit de koloniën bracht soelaas. Dat uitte zich in grote projecten als aanleg van waterleiding en riool in de stad. Tot die tijd leegden de bewoners van Vlooienburg hun poeptonnen nog in de omringende grachten. Daar kwam in 1882 eindelijk een einde aan toen de Hout- en Leprozengracht eindelijk gedempt werden. Eind negentiende eeuw zijn de fraaie huizen aan de Amstel verdwenen om plaats te maken voor fabrieken en werkplaatsen als de Boas diamantslijperij (zie afbeelding hieronder). In de verte het Israë-

litisch jongensweeshuis en uitstekend in de Amstel het grondstuk van het Diaconieweeshuis.

Door de deportaties van 1941-45 raakte de Jodenbuurt bijna geheel ontvolkt. Bij gebrek aan brandstof sloopten de Amsterdammers alles wat brandbaar was uit de lege huizen. Bij de bevrijding beleefde men de dubbele kater; de buurt was grondig vernield en van de bewoners kwam slechts een handjevol terug. Het gemeentebestuur wist zich geen raad met de buurt en begon al in 1949 plannen te ontwikkelen heel Vlooienburg te slopen en te vervangen door het

Boven: De plannen voor de demping van Leprozen- en Houtgracht in 1882. De twee grachten samen worden dan Waterlooplein.

Links: Na de malaise tijdens en direct na de Franse overheersing verdwijnen alle woonhuizen aan de Amstel voor de bouw van fabrieken. Het Diaconieweeshuis (links) houdt stand en het Nieuw Israëlitisch Jongensweeshuis heeft er nog een plek bemachtigd.

nieuw te bouwen stadhuis. Dit lag zo gevoelig dat de plannen jarenlang door de raad van tafel geveegd werden maar in 1954 werd toch duidelijk dat B&W zijn zin zou krijgen. Daarna zou het nog 30 jaar duren voor er iets zichtbaar werd, maar de sloop begon langzaam op gang te komen.

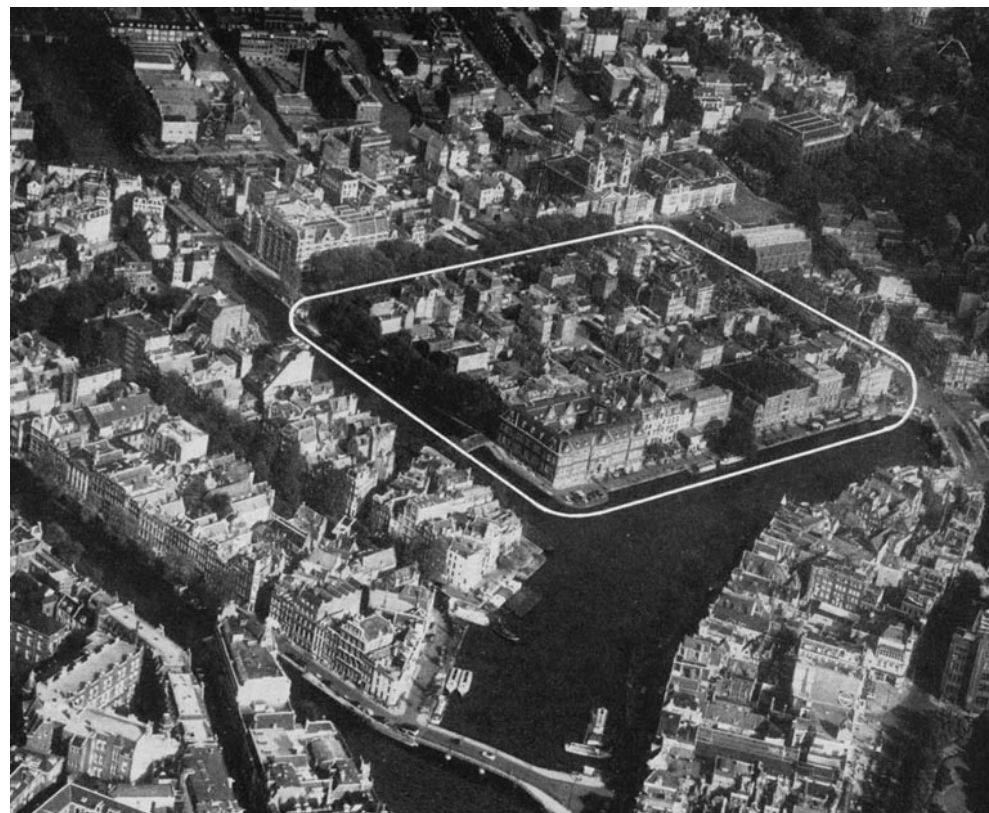
Het gemarkeerde gebied op de foto op pag. 11 is de oude bebouwing van Vlooienburg die gesloopt werd voor de nieuwbouw van het stadhuis. Voor het zover was stroomde er nog heel wat water door de Amstel en die stroomt maar zo traag, dus duurde het gekrakeel nog lang! Verder werd het huizenblok tussen kerk en syna-

Boven: Gezicht over de Amstel met de tweede versie van de Blauwbrug. De eerste werd meteen begin 17e eeuw gebouwd en is te zien op de plattegronden van 1625 en 1660. De brug op de foto werd in 1884 vervangen door de huidige Blauwbrug. In het verlengde van de achter de brug liggende Leprozengracht de Mozes en Aäronkerk.

Rechts: Heel Vlooienburg werd gesloopt voor de bouw van het stadhuis.

goge gesloopt en ontstond het Mr. Visserplein plus de ruimte om de verkeersstroom naar de IJ-tunnel te leiden.

Op de foto rechts het Waterlooplein in 1957. Hier werd de “lompemarkt” gehouden, bij toeristen beter bekend als “vlooiemarkt”. De huizen rechts van de Mozes en Aäronkerk zijn gesloopt om Mr. Visserplein te worden. Gedurende de hele sloop zwierf de markt rond de bouwputten maar heeft nu een definitieve plek gekregen langs de Zwanenburgwal en de voormalige Houtgracht. De commotie rond de bouw van het stadhuis annex muziektheater was groot en ook een beetje gênant. De Oostenrijkse architect Holzbauer won in

1968 de prijsvraag met zijn ontwerp voor een nieuw stadhuis, maar pas de combinatie van theater en stadhuis in één complex kon bij de Amsterdammers genade vinden. Holzbauer moest het co-schap met collega Cees Dam accepteren. In 1986 was 't eindelijk zover dat de opening kon plaatsvinden. Nog was het publiek opstandig; na de eerste openbare voorstelling was het tapijt van de foyer vernield door uitgetrapte peuken, gemorste drank en kauwgom!

En toch is het theater een succes; de techniek is perfect en het uitzicht over de Amstel bij avond vanuit de foyer is adembenemend. Verder zijn de passages en andere openbare ruimten in het stadhuis dankbaar door de bevolking in gebruik genomen.

Boven: De Jodenbuurt begon trekjes te krijgen van een ghetto

Re.bov: Monument ter herinnering aan het joodse verzet 1940-45, 5700-5705

Rechts: Lompenmarkt Waterlooplein -1957

Meer weten?

Ons Amsterdam, jg. 9, p.53-

59, *idem* jg.20, p.142-145,

idem jg.40, p.214-224.

Amstelodamum jg.40, p.17-23.

Literatuur:

Memorboek, M.H.Gans, uitg.

Bosch & Keuning, Baarn,

1971

ISBN 0.246.4636.7

En nu de brug over naar Zwanenburg...

We hebben **Zwanenburg** na de inrichting even laten liggen. We weten hoe het er daarna uitzag maar nog niet hoe het bebouwd ging worden. De textielramen verdwenen buiten de stad, nu naar de westkant buiten de Jordaan of zoals dat toen genoemd werd: 't Nieuwe Werck. Aan de zuidkant van de westelijke helft werd de stads-steenhouwerij ingericht, waar Hendrick de Keijser zijn werkplaats en ook woonhuis had.

In de Amstel, ten zuiden daarvan zien we een oplegplaats voor houtvloten, afgebakend met palen. Zwanenburg bleef een innige band met de textielbranche houden. Rondom zien we veel 'verweryen', herkenbaar aan de staken aan de waterkant waaraan de geverfde lakens werden bevestigd als ze in de gracht 'uitwaterden'. Speciaal voor deze ververijen was de Groenburgwal gegraven, voor aan- en

Boven: Vaste brug #229 van Vlooienburg naar Zwanenburg

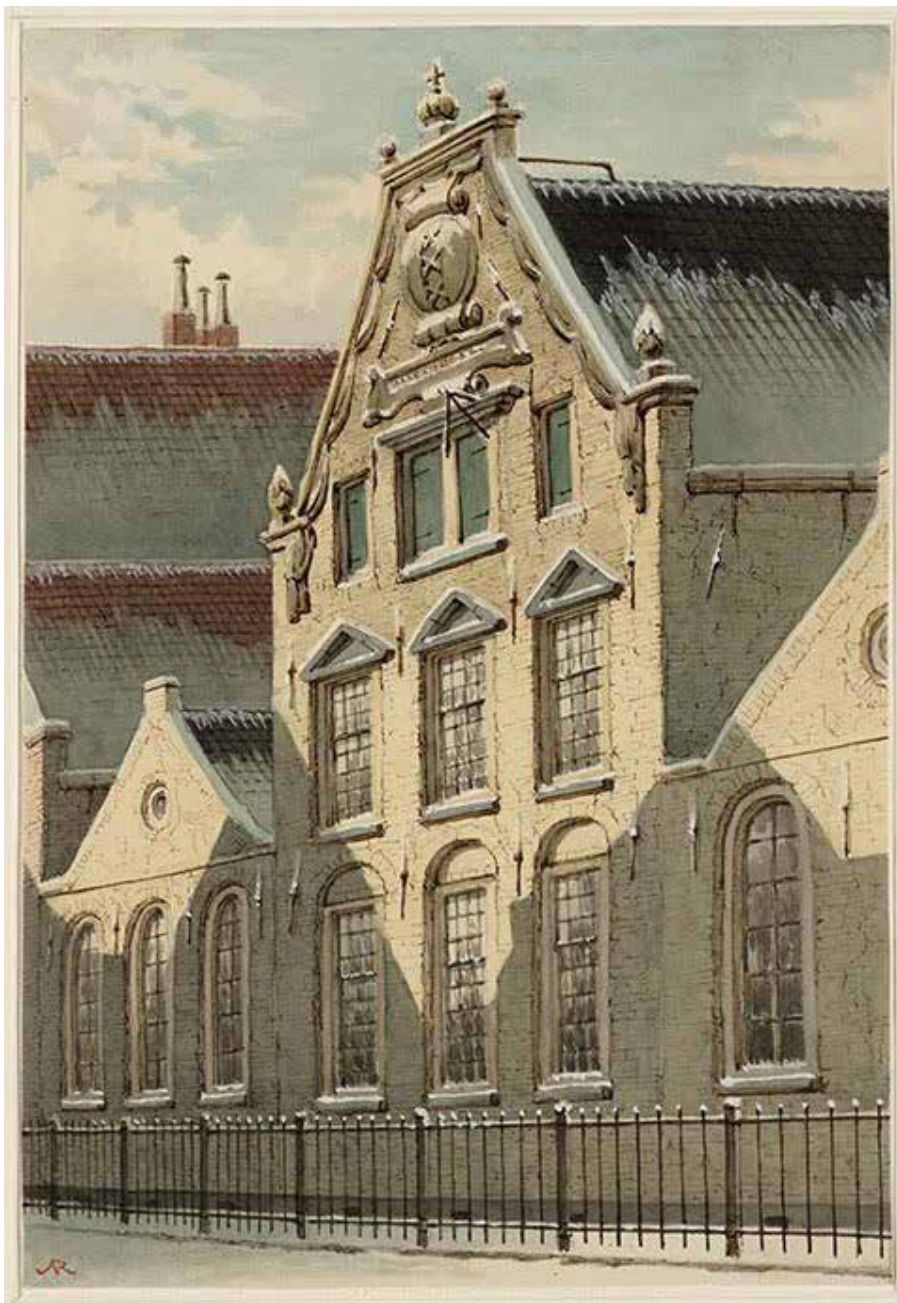
Re.bov: Gevelsteen "Swanenburgh" Staalstraat

Links: Zwanenburg in 1625

Rechts: Zwanenburg in 1662. De vergroting maakte een brug naar de Halve-maansteeg mogelijk.

afvoer van goederen en voor dat spoelen. Zie ook kader p.15 voor de productiemethode van laken. De wijzigingen aan de Amsteloever van Vlooienburg in 1626 hebben ook voor Zwanenburg gevolgen gehad. Wat op Vlooienburg maar een bescheiden extra strook was pakte hier uit als twee flinke extra bouwblokken. De Zwanenburgerstraat, die eigenlijk een kade was met uitzicht over de Amstel, werd een ingebouwde straat die naar de Staalhof nu Staalstraat ging heten. Aan de Amstel kregen we nu de Staalkade en het 's Gravenlandseveer (zie afbeelding p.15), de aanlegplaats voor de trekschuit naar Weesp.

Links: De Saaihal in de Staalstraat, onderdeel van de Staalhof. Dit is een schepping uit 1641 van Pieter de Keijser, zoon van Hendrick.

Onder: De Staalhof aan de Groenburgwal. Dit complex nam de hoek Staalstraat/Groenburgwal in beslag met uitzondering van het hoekhuis.

Op de hoek van de Swanenburgerstraat en de Groenburgwal kwam in 1626 de Staalhof gereed, vaak 'Saaihal' genoemd, maar die Saaihal was maar een onderdeel dat pas in 1641 toegevoegd werd. Andere delen waren al in 1626 in gebruik genomen of werden dat pas in 1650. De Staalhof was in werkelijkheid de ruime binnenhof van het complex waar alle gebouwen op uitkwamen. Sommige gebouwen hadden eigen ingangen aan de Groenburgwal of Staalstraat (p.14). Op de Staalhof verrichtten o.a. de waardijns, stedelijke ambtenaren, hun keuringswerk, dat ze in de vijftiende eeuw van het gilde hadden overgenomen en tot dan op een zolder van het oude stadhuis verricht hadden.

Onder: Het 's Gravenlandseveer, de aanlegplaats voor de trekschuit naar Weesp. Deze kade was in 1626 ontstaan door de vergroting van Zwanenburg en geplempt in de Amstel.

Er waren vier colleges werkzaam met elk hun eigen vakgebied, waarvan de staalmeesters die we van het schilderij van Rembrandt kennen er maar een was. Te onderscheiden waren, behalve de Saaihal, de Lakenhal, de Zijdehal en de Tarhof. In de Saaihal werd de gekeperde saai gekeurd, een wollen stof met een diagonaal ingeweven patroon.

Medio achttiende eeuw nam het aantal keuringen sterk af en in 1740 werd besloten het aantal ambtenaren drastisch te beperken. In 1747 werd het eerste van vier colleges opgeheven en met de Franse overheersing werd de Staalhof definitief opgeheven. In 1771 stelde de stad de helft van het gebouw aan de Groenburgwal ter beschikking van de

Productiewijze laken

- * *De ruwe wol werd ingekocht en aangevoerd. Aanvankelijk binnenlands maar later vooral uit Engeland en Schotland.*
- * *De wol werd, na een uitgebreid was- en kamproces, geverfd en tot draden gesponnen. De volgende verfstoffen werden hiertoe gebruikt: wouw voor gele verfstof, wede voor blauwe verfstof, lakmoes, aluin, en sandelhout. Uit Indië kwam later Indigo als blauwe verfstof erbij.*
- * *De lakenwever spande zijn draden op het weefgetouw en weefde het laken tot een voorgeschreven afmeting van 50 el.*
- * *De volder of voller bewerkte het weefsel om de vezels dichter ineen te werken, te vervilten.*
- * *Na het vollen door voetvolders of in de volmolen werd het laken op 'ramen' gespannen om weer opgerekt te worden. Dit waren rechtop in de grond staande palen met dwarslatten daarop. Aan deze latten en palen zaten haken zodat het laken tot de juiste lengte en breedte kon worden opgerekt.*
- * *Vervolgens werd het laken "geschoren" (droogscheren): met grote scharen werden uitstekende pluisjes verwijderd, zodat het vervilte weefsel een effen oppervlak kreeg.*
- * *Appreteren was het op glans brengen van het laken.*
- * *Tussen al deze stappen werden keuringen uitgevoerd waarna ze een loodzegel kregen.*

Van al deze processen werd na 1601 op Zwanenburg alleen nog gesponnen wol en geweven laken geverfd en de keuringen verricht. Het verven was in de regel 'blauwverven', dat bij het lucht-drogen eerst groen opleverde en via donkergroen pas blauw. De uitgewerkte verfbaden kwamen, tegen de verboden in, meestal in de gracht terecht en kleurden die ook groen. Daaraan dankt de Verwersgracht zijn huidige naam.

Engelse Episcopale Gemeente om als kerk in te richten. De gemeente, die sinds 1698 bestond en op een zolder aan de Huidenvettersloot kerkte, mocht dat vanaf 1765 in de Agnietenkapel doen en verhuisde na 1771 dus naar de Groenburgwal. Tijdens de Franse overheersing werd hen dat weer onmogelijk gemaakt maar in 1821 keerden zij terug naar het oude adres. In 1827 werd het interieur grondig verbouwd en kreeg de kerk een nieuwe gevel, geïnspireerd door de Dom van Dublin, die vandaag nog steeds op Groenburgwal 42 te zien is.

In 1817 kwam de rest van de Staalhof in gebruik als chemisch laboratorium voor professor D. van Rhijn van het Atheneum Illustre. Voor een uitbreiding daarvan

Boven: De Staalmeesters, in 1661 door Rembrandt geschilderd. Het schilderij hing waarschijnlijk in de Saaihal en werd in 1771 naar het stadhuis op de Dam overgebracht.

Rechts: In 1827 kreeg de Engelse Episcopale Kerk een nieuwe gevel, waarmee het laatste restje van de oude Staalhof-entree verdween.

in 1856 werd de fraaie gevel aan de Groenburgwal grotendeels gesloopt, de ingangen dichtgemetseld en alles vlakgepleisterd naar de mode van die tijd. Het binnenhof werd deels volgebouwd en de gevel van de Saaihal werd en passant vernield met pleister. In 1857 werd het ‘vernieuwde’ laboratorium feestelijk ingewijd met een ellenlange speech van professor Von Baumhauer. Andere delen van het complex werden betrokken door de Raad van Discipline, de politie en de Gemeentelijke Geneeskundige Dienst. In 1919-20 restaureerde de stad o.l.v. architect A. A. Kok de overgebleven gevel van de Saaihal tot het uiterlijk dat vandaag te bewonderen is. Het was een schepping uit 1641 van Pieter de Keijser, een zoon van Hendrick.

Het ging niet goed met Zwanenburg! De aanwezigheid van de lakenververijen bracht een hoop water- en luchtvervuiling met zich mee. De clandestiene uitbreiding van de industrie deed geen goed aan het leefmilieu en het beschikbaar komen van steeds nieuwe plekken om luxe te wonen in de Derde en Vierde Uitleg van de stad deed Zwanenburg leegstromen totdat het een werkeiland geworden was waar hoogstens personeel woonde.

Alhoewel in feite de oostzijde van de Kloveniersburgwal bij de buurt hoort is dat in de praktijk toch niet helemaal zo: veel chiquer, niet zo knus! Ook de noordzijde van de Raamgracht is meer coulisse voor de buurt dan dat die helft er bij hoort. Daar begon de Jodenbuurt weer. Al die ververijen hebben niet kunnen voorkomen dat dit stadsdeel wat kleurloos werd en pas na de Tweede Wereldoorlog met de restauratiehousse zo’n aantrekkelijk gezicht kreeg.

Het eiland kende veel minder dan Vlooienburg, misschien op de Staalstraat na, de levendige inbreng van de joodse bewoners, maar dat is tevens de redding van de buurt geweest. Ook de grote sloop voor de metrolijn scheerde er net langs en spaarde daarmee een stadsgezicht dat we al op té veel plaatsen kwijtraakten. Rest nog te zeggen dat niemand het ooit nog over Zwanenburg heeft. Het is nu – naamloos – onderdeel van Stadsdeel Centrum.

Links: Het eind van de Groenburgwal voor de Raamgracht. Er staan op deze prent uit 1817 zowaar weer een paar lakenramen opgesteld.

Boven: Brug #227 over de Groenburgwal, voor de Staalstraat.

Rechts: Deze foto is genomen vanaf de Zuiderkerkstoren en kijkt uit over de Groenburgwal, nu eens een keer van een andere kant dan dat eeuwige toeristenplaatje. Van boven af is pas duidelijk dat toch wel heel veel huizen opgeofferd zijn aan grote fabrieken. Op de voorgrond de Raamgracht en brug #226.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

